

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ &
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΓΛΩΣΣΑΣ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΩΝ ΧΩΡΩΝ

Αναπαραστάσεις και αποχωρισμοί

Τιμητικός τόμος στη μνήμη

της Μάρθας Πύλια

مارتا پيليا

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2015

Οί αναφορές ενός βενετού βάιλου της Κωνσταντινούπολης τόν 18ο αιώνα: τό χειρόγραφο EBE 1647

Παναγιώτα Τζιβάρα

Απέναντι από τόν Κεράτιο κόλπο, στην περιοχή Πέραν της Κωνσταντινούπολης, οργανώθηκε ήδη από τόν 11ο αιώνα, χάρη στά χρυσόβουλα τών βυζαντινών αυτοκρατόρων, μία βενετική συνοικία μέ μόνιμους κατοίκους καί παρεπιδημοῦντες ἐμπόρους¹. Τό 1205, ἀμέσως μετά τήν κατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τούς σταυροφόρους, ἡ ἐκεῖ βενετική κοινότητα οργανώθηκε καί ἀπέκτησε ἕναν ἰσχυρό ἀρχηγό, τόν *rodestà*, πού ἀντιπροσώπευε τόν ἴδιο τόν δόγη. Ὁ *rodestà* μετά ἀπό τήν κατάλυση τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τό 1261, ἀντικαταστάθηκε τό 1265 μέ τόν νέο θεσμό τοῦ βάιλου. Ἡ θέση τοῦ βάιλου διατηρήθηκε παρά τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τούς Ὄθωμανούς τό 1453 καί ἡ παρουσία του ἦταν σχεδόν ἀδιάλειπτη ἕως τό τέλος τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας τό 1797².

Ὁ βάιλος ἦταν ὁ διπλωματικός ἐκπρόσωπος τῆς Βενετίας ἐνώπιον τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὁ διαμεσολαβητής ἀνάμεσα στόν βενετό δόγη καί στόν ὀθωμανό σουλτάνο, ὁ προστάτης κάθε βενετοῦ ὑπηκόου πού ζοῦσε μόνιμα ἢ παρεπιδημοῦσε στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ Βενετία βρισκόταν σέ διαρκή ἐπικοινωνία μαζί του καί τοῦ διεβίβαζε τίς ἐντολές καί τίς ὁδηγίες τοῦ Συμβουλίου τών Δέκα καί ὁ βάιλος, ὅπως καί

¹ Βλ. Φανή Μαυροειδή, *Ὁ Ἑλληνισμός στό Γαλατά (1453-1600). Κοινωνικές καί οἰκονομικές πραγματικότητες*, Ἰωάννινα 1992, σ. 23-26. D. Nicol, *Βυζάντιο καί Βενετία. Μελέτη τών διπλωματικῶν καί πολιτιστικῶν σχέσεων*, Αθήνα 2010, σ. 124-126.

² Γιά τόν θεσμό τοῦ βάιλου καί τίς ἀρμοδιότητές του, βλ. Χρύσα Μαλτέζου, *Ὁ θεσμός τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βενετοῦ Βαΐλου*, Αθήνα 1970. Ἐπίσης, Carla Coco-Flora Manzonetto, *Baili veneziani alla Sublime Porta. Storia e caratteristiche dell'ambasciata veneta a Costantinopoli*, Venezia 1985.- Br. Simon, «I rappresentanti diplomatici veneziani a Costantinopoli», *Venezia e i Turchi. Scontri e confronti di due civiltà*, Milano 1985, σ. 56-69.-G. Benzoni, «A proposito dei baili veneziani a Costantinopoli: qualche spunto, qualche osservazione», *Studi Veneziani* 30 (1995) 69-78.- Andr. Zannini, «Economic and social aspects of the crisis of Venetian diplomacy in the seventeenth and eighteenth centuries», *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy. The Structure of Diplomatic Practice, 1450-1800*, edited by Daniela Frigo, Cambridge 2000, σ. 128.-Er. Dursteler, «The Bailo in Constantinople: Crisis and Career in Venice's Early Modern Diplomatic Corps», *Mediterranean Historical Review* 16.2 (2001), 1-30.- Maria Pia Pedani, *Venezia, Porta d'Oriente*, Bologna 2010, σ. 79-81, 154-160.- Ἡ ἴδια, «Come (non) fare un inventario d' Archivio. Le carte del bailo a Costantinopoli conservate a Venezia», *Mediterranea-ricerche storiche* 28 (2013), 387-391.

όλοι οι άπεσταλμένοι στις κτήσεις βενετοί αξιωματούχοι, επικοινωνούσε με τη βενετική Γερουσία με την αποστολή αναφορών (*disparci*), σέ τακτά χρονικά διαστήματα και ανάλογα με τις περιστάσεις που υπαγόρευαν την άμεση éνημέρωση της Βενετίας³.

Αντικείμενο τούτης τής σύντομης μελέτης είναι τό περιεχόμενο τών αναφορών του Βενετού Angelo Emo, ό όποιος ύπηρέτησε ως βάιλος στην Κωνσταντινούπολη τά έτη 1730-1734⁴.

Η τελευταία βενετοτουρκική σύγκρουση (1715-1718) στάθηκε όλέθρια τόσο για τη Βενετία όσο και για την Όθωμανική Αυτοκρατορία. Η Γαληνοτάτη Δημοκρατία μετά τόν πόλεμο με την Ύψηλή Πύλη άπώλεσε όλες τις κτήσεις στό Αιγαίο και στη Μεσόγειο και παρέμεινε με τά νησιά του Ιονίου και τις άπέναντι από αυτά ήπειρωτικές περιοχές του Βουθρωτού, τής Πρέβεζας και τής Βόνιτσας καθώς επίσης και με κάποιες από τις κτήσεις της στις δαλματικές άκτές. Η Πύλη κέρδισε την Πελοπόννησο, την Αΐγινα, την Τήνο και τά τελευταία φρούρια τής Κρήτης (Σούδα, Σπιναλόγγα) αλλά εκδιώχθηκε από τη βόρεια Βαλκανική και την Ουγγαρία⁵. Τis τελευταίες άπώλειες οι Όθωμανοί προσπάθησαν νά τις αναπληρώσουν με την κατάληψη περσικών έδαφών. Η άνέφελη εκείνη περίοδος, μετά τη συνθήκη του Πασσάροβιτς⁶, για τις σχέσεις Βενετίας και Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, αφού ή πρώτη δέν είχε τη δύναμη για στρατιωτικές επιχειρήσεις και ή δεύτερη είχε στοχεύσει στην αυτοκρατορία των Αψβούργων και τη Ρωσία⁷, άποτυπώνεται και στις αναφορές του Emo.

³ Για τη σημασία τών αναφορών ως αντικειμενικών ιστορικών πηγών, την αξιοποίησή τους από τους ιστορικούς και τόν διάλογο που έχει προκληθεί τις τελευταίες δεκαετίες για τό θέμα, βλ. στην εισαγωγή του F. M. Paladini (a cura di), *Francesco Foscari, Disparci da Costantinopoli 1757-1762*, Venezia 2007, σ. XLV-XLVIII, LVI-LXIII.

⁴ Για τόν Emo, τη μακρά στρατιωτική του σταδιοδρομία καθώς και τη βιβλιογραφία που τόν άφορā, βλ. τό λήμμα τής Renata Targhetta, Angelo Emo στό *Dizionario Biografico degli Italiani*, τ. 42(1993), σ. 620-623.

⁵ Για την τελευταία άναμέτρηση Βενετών και Όθωμανών, βλ. Διον. Χατζόπουλος, *Ο τελευταίος βενετο-όθωμανικός πόλεμος (1714-1718)*, Αθήνα 2002. Για μία σύντομη επισκόπηση τών γεγονότων (1715-1717), βλ. Ι. Χασιώτης, *Οι εύρωπαϊκές δυνάμεις και ή όθωμανική αυτοκρατορία. Τό πρόβλημα τής κυριαρχίας στην άνατολική Μεσόγειο από τά μέσα του 15ου αιώνα ως τις άρχές του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 210-213.

⁶ Η συνθήκη ειρήνης στό Πασσάροβιτς σήμανε τό τέλος τών συγκρούσεων του έβδομου και τελευταίου βενετο-όθωμανικού πολέμου. Για τη συνθήκη, βλ. Διον. Χατζόπουλος, *Ο τελευταίος βενετο-όθωμανικός πόλεμος*, ό.π., σ. 411-437. -Ι. Χασιώτης, *Οι εύρωπαϊκές δυνάμεις*, ό.π., σ. 216-218.

⁷ Για την κατάσταση τής Βενετίας στη διάρκεια τής θητείας του Emo, βλ. G. Diedo, *Storia della Repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino l'anno MDCCXLVII, t. quarto*, In

Τά πρωτότυπα κείμενα τών αναφορών του βάλου καί ἀργότερα καί πρεσβευτῆ Emo, πού στέλνονταν στήν κεντρική βενετική διοίκηση, μαζί μέ τά συνημμένα, τεκμηριωτικά καί ἐνισχυτικά τών αναφορών, ἐγγραφα, σώζονται στό Κρατικό Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας στή σειρά Senato (Secreta), Dispacci da Costantinopoli, φάκελοι 183-186. Ἡ πρώτη ἀναφορά στήν ἀνωτέρω ἀρχεακή σειρά φέρει ἡμερομηνία 27 Μαΐου 1730 καί ἡ τελευταία 30 Μαρτίου 1735⁸. Τά πρόχειρα ἀντίγραφα (minute) τῆς βαϊλικῆς γραμματείας ὑπάρχουν ἐπίσης στό βενετικό ἀρχεῖο στήν ἀρχεακή σειρά Bailo a Costantinopoli. Dispacci, φάκελοι ἀρ. 68-72⁹. Ἡ πρώτη ἀναφορά χρονολογεῖται τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1729 καί ἡ τελευταία τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1734.

Γνωρίζουμε ὅτι ὁ κάθε βάλος μετά τή λήξη τῆς θητείας του κατέθετε στή Βενετία, στή Cancelleria Segreta, τή σειρά τών dispacci πού εἶχαν παραχθεῖ στή θητεία του (εἶναι αὐτά πού ἀπαρτίζουν σήμερα τή σειρά Secreta. Archivio Proprio Costantinopoli) ἐνῶ ὑπῆρχε ἕνα ἀντίγραφο στό ἀρχεῖο τοῦ βαϊλάτου καί ἕνα ἄλλο προσωπικό ἀντίγραφο¹⁰. Τά σώματα τών ἐγγράφων ἀπό τίς προσωπικές συλλογές τών βάλων ἢ τά ἀντίγραφά τους ὑπάρχουν σήμερα σέ διάφορες ἄλλες (πέραν τοῦ βενετικοῦ ἀρχείου) συλλογές. Στήν περίπτωση τών αναφορών τοῦ Angelo Emo (καθώς καί τοῦ Giovanni Emo) γνωστή εἶναι ἡ συλλογή τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Illinois. Τά δύο χειρόγραφα πού περιέχουν τίς ἀνωτέρω ἀναφορές ἀγοράστηκαν τό 1923 ἀπό τόν Γερμανό Karl W. Hierseman ὁ ὁποῖος τά εἶχε ἀποκτήσει ἀπό τή δημοπρασία τών Sotheby στό Λονδίνο. Τά χειρόγραφα προέρχονταν ἀπό τή συλλογή τοῦ Sr Thomas Phillipps, ὁ ὁποῖος μέ τή σειρά του τά εἶχε

Venezia MDCCLI, σ. 230-288 (libro settimo-nonno). Γιά τήν κατάσταση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, βλ. Α. Γουτκρόφτ, *Οἱ Ὀθωμανοί*, μετάφρ. Χριστιάννα Σακελλαροπούλου, Ἀθήνα 1994, σ. 127-129.- Karen Barkey, *Αὐτοκρατορίες καί διαφορετικότητα. Οἱ Ὀθωμανοί σέ συγκριτικό πλαίσιο*, Ἀθήνα 2013, σ. 225-233.

⁸ Βλ. Ministero dell'Interno, Archivio di Stato di Venezia, *Dispacci degli ambasciatori al Senato*, Roma 1959. Αναλυτική περιγραφή τοῦ περιεχομένου εἰς Maria Pia Pedani, «Elenco degli inviati diplomatici veneziani presso i sovrani ottomani», *Electronic Journal of Oriental Studies* (Universiteit Utrecht), 5(2002), no 4, 49-50.

⁹ *Ordinamento ed Inventario del Bailo a Costantinopoli, in via di completamento*, a cura di Giustiniana Migliardi O' Riordan, settembre 2012, σ. 8-10 (on line). Γιά τό ἀρχεῖο τοῦ βάλου στό Κρατικό Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας, βλ. Giustiniana Migliardi O' Riordan, «Présentation des archives du Baile à Constantinople», *Turcica* 33 (2001), 339-367 ὅπου καί προηγουμένως βιβλιογραφικές ἀναφορές σέ ἐργασίες της. Γιά τίς διαδρομές τοῦ ἀρχεακοῦ ὕλικου, τήν ἀποδημία καί τόν ἐπαναπατρισμό του στή Βενετία, βλ. συνοπτικά *Ordinamento*, ὁ.π., σ. 1-2. Maria Pia Pedani, «Come (non) fare un inventario», ὁ.π., 392-393.

¹⁰ Maria Pia Pedani, «Come (non) fare un inventario», ὁ.π., 399.

ἀποκτήσει τό 1830 ἀπό τόν λόρδο Guilford. "Ενα ex libris μέ τό ὄνομα τοῦ Bernardo Nani¹¹, τό ὁποῖο ὑπάρχει στή χειρόγραφο τῆς συλλογῆς τοῦ Illinois ἀποκαλύπτει καί τόν προηγούμενο κτήτορα, ὁ ὁποῖος συνδεόταν μέ συγγένεια μέ τήν οἰκογένεια Emo¹². Ὡστόσο, ἐπειδὴ δέν γνωρίζουμε ποῦ καί ἀπό ποιόν ἀπέκτησε τὰ χειρόγραφα ὁ Guilford ἀδυνατοῦμε νά διατυπώσουμε ὁποιαδήποτε ὑπόθεση γιά τόν τόπο προέλευσής τους¹³.

"Ενα ἐπιπλέον χειρόγραφο μέ τὰ κείμενα ὄλων τῶν ἀναφορῶν τοῦ Emo σώζεται ἐπίσης σήμερα στήν Ἑθνική Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, μέ ἀριθμό 1647. Τό χειρόγραφο, στόν ἔντυπο κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης, ἐμφανίζεται μέ τή δήλωση «Ἀγγέλου Ἑμου τοῦ Μελιταίου, ἐπισήμου πολιτικοῦ ἀνδρός καί ναυάρχου τῆς Ἑνετίας, τās πρὸς τόν δόγην αὐτῆς πολιτικός ἐπιστολάς αὐτοῦ εἰς ΣΜΔ' ἀνερχομένας, ὧν ἡ πρώτη φέρει χρόνου σημασίαν τό 1729, ἡ δέ ΣΜΒ' τό 1734»¹⁴.

Καθὼς τό χειρόγραφο δέν φέρει κανέναν τίτλο, ὁ καταλογογράφος Ἰωάννης Σακκελίων θεώρησε ὅτι ὁ ἀποστολέας τῶν ἀναφορῶν Angelo Emo ταυτιζόταν μέ τόν ὁμώνυμό του, ἀρχηγό τοῦ ναυτικοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε τῇ Γαληνοτάτῃ γιά τήν καταπολέμηση τῆς πειρατείας καί ὁ ὁποῖος τελείωσε τή ζωή του στή Μάλτα τό 1792, καί γιά αὐτόν τόν λόγο ἀπέδωσε ἐπιπλέον στόν Emo τό προσδιοριστικό «Μελιταῖος»¹⁵.

¹¹ Ὁ Bernardo Nani (1712-1761), ὅπως καί ὁ ἀδελφός του Giacomo (1725-1797), ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε στήν Κέρκυρα ὡς προβλεπτής τοῦ στόλου, εἶναι γνωστοί συλλέκτες ἀρχαιοτήτων καί χειρογράφων, δημιούργησαν μία σημαντικότερη συλλογή ἢ ὅποια κατατέθηκε στό Μουσεῖο Nani (βλ. Francesca Crema, «Dalla collezione Nani al Museo Archeologico di Venezia: un chalkoma coreirese di prossenia», *Studi in ricordo di Fulvio Mario Broilo. Atti del Convegno, Venezia, 14-15 ottobre 2005*, a cura di Giovanella Cresci Marrone e Ant. Pistellato, Padova 2007, σ. 237-240 ὅπου καί ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία). Τὰ χειρόγραφα τῆς συλλογῆς ἔχουν περάσει στή Μαρκιανή Βιβλιοθήκη.

¹² Γιά τή συλλογή τῶν χειρογράφων Hiersemann, βλ. Mary Lucille Shay, *The Ottoman empire from 1720 to 1734 as revealed in despatches of the Venetian baili*, Urbana, University of Illinois Press 1944, σ. 14-15.

¹³ Γιά τή βιβλιοθήκη τοῦ Guilford, βλ. Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη, «Ἡ βιβλιοθήκη Guilford στήν Κέρκυρα (1824-1830)», *Ὁ Ἑρανιστής* 20(1995), 97-162. Ἡ ἴδια, *Μαρτυρίες γιά τή Βιβλιοθήκη Γκίλφορντ ἀπό τό Ἀρχεῖο Γκίλφορντ τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας Κέρκυρας. Ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία καί ἄλλα σχετικά ἔγγραφα (Ιούνιος 1827-Ιούλιος 1830)*, Ἀθήνα 1999. Ἡ ἴδια, *Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ λόρδου Guilford στήν Κέρκυρα (1824-1830)*, Ἀθήνα 2008 [Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν. Ἑθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Τετράδια ἐργασίας 31].

¹⁴ Ἰω. καί Ἀλκ. Σακκελίων, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1892, σ. 288.

¹⁵ Γιά τόν Angelo Emo, βλ. τό λῆμμα τοῦ P. Preto στό *Dizionario Biografico degli Italiani* 42 (1993). Ὁ θάνατός του συγκίνησε καί τοὺς βενετοὺς ὑπηκόους τοῦ Κράτους τῆς Θά-

Τό χειρόγραφο της Έθνικης Βιβλιοθήκης είναι τοῦ 18ου αἰώνα, μεγάλου μεγέθους, 340X220 χιλ. (γραμμένη ἐπιφάνεια φύλλου 295X180 χιλ.) καί ἀποτελεῖται ἀπό 355 πυκνογραμμένα φύλλα (στίχοι ἀνά φύλλο 42). Ἡ ἀρίθμηση τῶν φύλλων εἶναι σύγχρονη τῆς γραφῆς μέ ἀραβικούς ἀριθμούς. Στήν ἀρχή ὑπάρχει καί μεταγενέστερη ἀρίθμηση σελίδων μέ ἀριθμό 1-11. Τό χειρόγραφο τελειώνει κολοβό. Ἡ κατάστασή του εἶναι πάρα πολύ καλή, ἂν καί σέ πολλά σημεῖα ὑπάρχουν φθορές ἀπό ἔντομα. Τό πάχος τῶν φύλλων εἶναι βαμμένο μέ ἐρυθρό χρώμα. Τό κείμενο εἶναι γραμμένο ἐντός πλαισίου, τό ὁποῖο εἶναι χαραγμένο μέ μολύβι. Ἡ γραφή εἶναι εὐκρινής, μικροῦ μεγέθους, ἐπιμελημένη μέ λεπτή γραφίδα, τό κείμενο εἶναι φυσικά στήν ἰταλική γλῶσσα. Τό μελάνι εἶναι χρώματος καφέ καστανοῦ.

Στό πρῶτο, χωρίς ἀρίθμηση, φύλλο, δίκην προμετωπίδας, ὑπάρχει καλλιτεχνικό κόσμημα περιμετρικά τῆς σελίδας μέ ἀνθοειδή σχέδια καί κάτω χαμηλά παράσταση μέ ξίφη, περικεφαλαία καί κανόνι.

Στή δεξιά γωνία τοῦ φύλλου, κάτω ἀπό τό κόσμημα, μέ μικρά εὐκρινῆ γράμματα εἶναι γραμμένο: «*Co. Michiel Lando fece. 1754*». Στό ἐπάνω μέρος τοῦ φύλλου εἶναι γραμμένος ὁ παλαιότερος μᾶλλον ταξινομικός ἀριθμός: «*Αριθ. 45*», ὁ ὁποῖος διαγράφηκε γιά νά γραφεῖ μεταγενέστερα «*Αριθ. 1647 φυλ. 355*». Στό ἴδιο φύλλο ὑπάρχει καί ἡ σφραγίδα τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης.

Ὁ κώδικας τῆς Έθνικης Βιβλιοθήκης προέρχεται ἀπό δωρεά τοῦ Παύλου Λάμπρου, πληροφορία πού μᾶς ὡδηγεῖ στή σκέψη γιά τήν πιθανή κερκυραϊκή του προέλευση¹⁶.

λασσας. Στήν Κέρκυρα καί στήν Κεφαλονιά ἐκφωνήθηκαν πρὸς τιμὴν του ἐπικηδεῖοι λόγοι (βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *Ἰονική Βιβλιογραφία, 16ος-19ος αἰῶνας*, τ. Α', Ἀθήνα 1998, σ. 84-85, ἀρ. 582, 585).

¹⁶ Ἡ πληροφορία ἀπό τό Βιβλίο Εἰσαγωγῆς τῶν χειρογράφων τῆς ΕΒΕ προέρχεται ἀπό προφορική διαβεβαίωση τῆς κυρίας Καίτης Κορδοῦλη, διευθύντριας, τήν ἐποχὴ τῶν ἐρευνῶν μου, τῆς Έθνικης Βιβλιοθήκης καί ἐπὶ σειρά ἐτῶν προϊσταμένης τοῦ Τμήματος Χειρογράφων. Εὐχαριστῶ θερμά καί ἀπό τή θέση αὐτὴ τήν κυρία Κορδοῦλη γιά τό φιλόξενο περιβάλλον πού βρῖσκαμε πάντα γιά τήν ἐρευνά μας σέ ἓναν ἀσφυκτικά περιορισμένο χώρο. Γιά τίς δωρεές χειρογράφων καί παλαιῶν βιβλίων πρὸς τήν πανεπιστημιακή (κατόπιν Δημοσία, Έθνική) Βιβλιοθήκη τοῦ Π. Λάμπρου ἀπό τήν Κέρκυρα, βλ. *Λόγοι ἐκφωνηθέντες τήν 2 Ὀκτωβρίου 1849 ὑπὸ τοῦ πρώην πρυτάνεως Κ. Φιλίππου Ἰωάννου παραδίδοντος εἰς τόν διάδοχον αὐτοῦ τήν πρυτανείαν τοῦ Ὁλοκλείου Πανεπιστημίου καί ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τοῦ Γαλλικοῦ κώδικος Κ.Γ. Α. Μαυροκορδάτου ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Πρυτανείας τοῦ Πανεπιστημίου, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ βασιλικοῦ Τυπογραφείου 1849*, σ. 10 («ἐπλουντίσθη προσέτι ἡ Βιβλιοθήκη.... μέ δεκαεῖς σπάνια ἀρχαῖα καί νεότερα ἑλληνικά συγγράμματα πεμφθέντα παρὰ τοῦ ἐκ Καλαρρῦτων τῆς Ἠπείρου ἐν Κερκύρα παροικοῦντος κυρίου Π. Λάμπρου»). *Λογοδοσία τοῦ Πρυτάνεως Περικλέους Ἀργυροπούλου κατὰ τήν ἐγκατάστασιν*

Ἡ σύνθεση τοῦ κώδικα καί ὁ δημιουργός του παραμένουν ἀκόμα ἕνα ἀπό τά desiderata τῆς ἔρευνας. Ὁ Μιχαήλ Λάνδος δέν ταυτίζεται μέ συγκεκριμένο πρόσωπο τῆς γνωστῆς κρητικῆς οἰκογένειας, πού ἀπαντᾷ στό Ναύπλιο καί στή Βενετία καί ἀπό τόν 17ο αἰώνα ἐπίσης καί στήν Κέρκυρα¹⁷. Σύμφωνα μέ πληροφορίες τοῦ Ραγκαβῆ, στίς ὁποῖες παραπέμπουμε μέ μεγάλη ἐπιφύλαξη, γιά τήν ἀξιοπιστία τῶν χρονολογικῶν στοιχείων, μέλη τῆς οἰκογένειας, ἀνάμεσά τους καί ἕνας Μιχαήλ, ὑπηρετήσαν τά ἔτη 1638-1640 στή γραμματεία τοῦ βάλου Κωνσταντινούπολης¹⁸. Οἱ συνδεόμενοι μέ τόν βάλου σίγουρα δέν μποροῦν νά ταυτισθοῦν μέ τόν ἀναφερόμενο Μιχαήλ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώδικα, ἐκτός βέβαια ἐάν τά χρονολογικά δεδομένα τοῦ Ραγκαβῆ εἶναι ὄντως ἀνακριβῆ. Ὑποθέτω ὅτι ὁ Μιχαήλ τοῦ ἔτους 1754 εἶναι σίγουρα ὁ δημιουργός τῶν σχεδίων πού κοσμοῦν τό φύλλο, τό ὁποῖο θά χρησίμευε ὡς ἐξώφυλλο στόν κώδικα, ἢ ἐνδεχομένως ὁ κτήτοράς του¹⁹, χωρίς νά ἀποκλείεται ὁμως καί ἡ ταύτισή του μέ τόν γραφέα ὅλου τοῦ σώματος τῶν ἀναφορῶν, ὁπότε σέ αὐτήν τήν περίπτωση πρέπει ὅπωςδήποτε νά ἀναζητηθεῖ ἡ σχέση του μέ τό περιβάλλον τοῦ βάλου Εμο.

Στόν κώδικα ΕΒΕ 1647 περιλαμβάνονται στήν ἀρχή ἐπτὰ ἐπιστολές-ἀναφορές, χωρίς ἀρίθμηση (φ. 1r-3v), συνταγμένες ἀπό τόν Εμο, ὁ ὁποῖος ἐπικοινωνοῦσε μέ τή Γερουσία τό χρονικό διάστημα 5 Ὀκτωβρίου 1729 ἕως καί 18 Μαΐου 1730, ὅσο δηλαδή παρέμενε στή Βενετία μετά ἀπό τήν ἐκλογή του στίς 11 Σεπτεμβρίου 1729. Στίς ἀνωτέρω ἐπιστολές ὁ Εμο κατέθεσε τήν ἀφοσίωσή του στή Γαληνοτάτη πού τόν ἐμπιστεύτηκε καί τόν τίμησε μέ τό ἀξίωμα, ἐξέθεσε τίς σκέψεις του γιά τήν προετοιμασία τοῦ караβιоῦ πού θά μετέφερε αὐτόν καί τήν πολυμελή, κατά τή δήλωσή του, οἰκογένειά του, δήλωσε τήν προμήθεια σέ παξιμάδι καί ἄλλα ἀπαραίτητα γιά τό ταξίδι, ἀναφέρθηκε στούς ὑπόλοιπους ταξιδιωτές πού θά ἐπιβιβάζονταν ἕως τήν Κέρκυρα, μίλησε γιά τήν ἐκλογή τοῦ γραμματέα του.

τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἀρχῶν τοῦ 1853-1854 σχολαστικοῦ ἔτους, [Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ βασιλικοῦ Τυπογραφείου 1853], σ. 66 («ὁ ἐν Κερκύρᾳ φιλογενής Κύριος Παῦλος Λάμπρος: Διάφορα Ἑλληνικά, Ἰταλικά καί Ἀγγλικά σπάνια συγγράμματα καί τινα χειρόγραφα τῆς Κοινότητος τῶν Παργίων κτλ. τό ὅλον 16»).

¹⁷ Γιά τήν οἰκογένεια, βλ. Eug. Rizo-Rangabè, *Livre d' Or de la noblesse Ionienne*, τ. 1, Corfou-Athènes 1925, σ. 109 ἐξ.

¹⁸ Eug. Rizo-Rangabè, *Livre d' Or*, ὁ.π., σ. 110 ἀρ. 6, 9.

¹⁹ Σέ αὐτή τήν περίπτωση θά ταυτιζόταν ἐνδεχομένως μέ τόν ὁμώνυμο Λάνδο, τόν καπιτάνο τοῦ βενετικοῦ πυροβολικοῦ στό Friuli, βλ. Eug. Rizo-Rangabè, *Livre d' Or*, ὁ.π., σ. 113 ἀρ. 21.

Ακολουθούν 244 συνολικά αναφορές, αριθμημένες με αραβικούς χαρακτήρες (no 1 - no 244). Η πρώτη αριθμημένη αναφορά γράφτηκε στις 27 Μαΐου 1730 όταν ο Εμο επιβιβάστηκε στο πλοίο San Gaetano, πού θά τόν μετέφερε στην Τένεδο, ἐνῶ βρισκόταν κοντά στο νησάκι Spignion, στή βενετική λιμνοθάλασσα. Η τελευταία, σωζόμενη, γράφτηκε όταν εκείνος βρισκόταν στην επιστροφή του από την Κωνσταντινούπολη, την άνοιξη του 1735, πολύ κοντά στην πόλη των τεναγών. Δυστυχώς, τό χειρόγραφο της Έθνικης Βιβλιοθήκης είναι κολοβό καί ἔτσι δέν διασώζεται ἡ ἡμερομηνία, πού ὅπως προκύπτει ἀπό τό πρωτότυπο τῶν ἀναφορῶν, πού βρίσκονται στό Κρατικό Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας, ἦταν 30 Μαρτίου 1735.

Τό χειρόγραφο τῆς Έθνικῆς Βιβλιοθήκης παραδίδει μόνο τά κείμενα τῶν ἀναφορῶν, χωρίς φυσικά τά συνημμένα ἔγγραφα ἢ τίς μεταφράσεις τῶν τουρκικῶν καί γαλλικῶν κειμένων πού ὑπάρχουν στή σειρά Dispacci Costantinopoli τοῦ βενετικοῦ ἀρχεῖου. Ἀπό τήν ἀντιβολή τῶν δύο κειμένων προέκυψε ὅτι ἀνάμεσα στό κείμενο τῶν ἀναφορῶν πού σώζονται στήν Έθνική Βιβλιοθήκη Ἑλλάδος καί στό πρωτότυπο τοῦ βενετικοῦ ἀρχεῖου δέν ὑπάρχουν παρά μόνο λίγες καί μικρές λεκτικές διαφορές, ὅπως ἐμφαίνεται ἀπό τόν παρακάτω πίνακα, στόν ὁποῖο σημειώθηκαν ἐνδεικτικά κάποιες διαφορές πού ἐντοπίστηκαν στό πρῶτο dispaccio.

<i>ASV, Senato. Dispacci Costantinopoli, filza 183, φ. 1r</i>	<i>EBE, χειρόγραφο 1647, φ. 3v-4r</i>
Ser.mo Prencipe Rendo all' Ecc.mo Senato nuovi fermi riscontri della mia rassegnata ubbidienza <i>segnando</i> dall' aque di <i>Spignion</i> questo mio primo riverentissimo foglio. Mi sono condotto <al bordo di: erratum> questa nave S.n Gaetano per dar calore all' opera delle maestranze già vicine al suo termine, sollecitare i carichi dei varj generi occorrenti, e tutt' altro abbisogna, ond' ella sia in positura d' uscire dal Porto al <i>Punto</i> dell' aqua cogliendo il buon momento, qual averà principio all' ultimo del	Ser.mo Prencipe Rendo all' Ecc.mo Senato nuovi fermi riscontri della mia rassegnata ubbidienza <i>signando</i> dall' aque di <i>Spignion</i> questo mio primo riverentissimo foglio. Mi sono condotto <i>al bordo di</i> questa nave S.n Gaetano per dar calore all' opera delle maestranze già vicine al suo termine, sollecitare i carichi dei varj generi occorrenti, e tutt' altro/abbisogna, ond' ella sia in positura d' uscire dal Porto al <i>punto</i> dell' aqua cogliendo il buon momento, qual averà principio all' ultimo del

cadente, per il che far <i>succedere</i> è già disposto sopra le umili mie rimostranze il zelo del Magg.to Ecc.mo all' <i>Armar</i>. Bagnando il ferro sopra porto, dove niente lascia a temere la corte stagione, brevissimi giorni porranno consumare ciò restasse al carico de Publici effetti, e della Saorna, ed a merito degl' Ecc.mi Magistrati, e degl' Ecc.mi Savj Cassieri, e alla Scr.a, cui devesi quelle d' aver sin ora tutto contribuito potrò darmi con la Divina benedizione senza ritardo alla vela. Non hò che meglio offerire a Dio per indi sperar le sue misericordie, che la passione mia sincera di servire alla Patria purgata com' ella è da qualunque affetto men degno. In <i>offerirla</i> pure a V. S.a non potrei senza <i>ingiuria</i> alla solita generosa clemenza dell' Ecc.mo Senato diffidare del suo Paterno Reale <i>aggredimento</i>. Grazie. <i>Dall Acque di Spignon 27 Maggio 1730</i>	cadente, per il che far <i>suceder</i> è già disposto sopra le umili mie rimostranze il zelo del Magg.to Ecc.mo all' <i>armar</i>. Bagnando il ferro sopra porto, dove niente lascia a temere la corte stagione, brevissimi giorni porranno consumare ciò restasse al carico de Publici effetti, e della Saorna, ed a merito degl' Ecc.mi Magistrati, e degl' Ecc.mi Savj Cassieri, e alla Scr.a, cui devesi quelle d' aver sin ora tutto contribuito potrò darmi con la Divina benedizione senza ritardo alla vela. Non hò che meglio offerire a Dio per indi sperar le sue misericordie, che la passione mia sincera di servire alla Patria purgata com' ella è da qualunque affetto men degno. In <i>offerirla</i> pure a V. S.a non <i>saprei</i> senza <i>injuria</i> alla solita generosa clemenza dell' Ecc.mo Senato diffidare del suo Paterno Reale <i>aggradimento</i>. Grazie. <i>Nave San Gaetano 27 Maggio 1730</i>
---	--

Ο Angelo Emo, υπηρέτησε τή Γαλινοτάτη σέ ὅλη του τή ζωή ἀπό διάφορες θέσεις καίριας καί σημαντικῆς στρατιωτικῆς εὐθύνης μέ τήν ἀνάληψη ἀξιομάτων στόν στόλο, στή διοίκηση τῶν κτήσεων τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς ἰταλικῆς ἐνδοχώρας. Ἀπό τό ἔτος 1690, ἀφότου ὀρίστηκε κυβερνήτης γαλέρας (governatore di galeazza), ἕως καί τό ἔτος 1749, ὅταν κάλυπτε τό ἀξίωμα τοῦ προβλεπτῆ τοῦ Ναύσταθμοῦ (provveditore all' Arsenal), ἦταν πάντα πρόθυμος νά ὑπακούσει στά κελεύσματα τῆς βενετικῆς Γερουσίας²⁰.

²⁰ Γιά τήν ἀφοσίωσή του αὐτή τήν ὁποία παρουσίασε ὁ ἴδιος τό 1735 στή Βενετία, βλ.

Τόν Σεπτέμβριο του 1729 ή Βενετία τον τίμησε με τό πιό σημαντικό από όλα τά αξιώματα πού του είχε έως τότε αναθέσει. Τόν όρισε βάλου στήν Κωνσταντινούπολη, θέση στήν όποία είχε ύπηρετήσει νωρίτερα καί ό αδελφός του Γιόβαννι (1720-1724)²¹.

Ό Εμο αποβιβάστηκε στό Τορ Κανα στήν Κωνσταντινούπολη τόν Σεπτέμβριο του 1730. Ή άφιξη του βενετού αξιωματούχου συνέπεσε μέ τήν επανάσταση του Άλη Πατρόνα, στίς 28 Σεπτεμβρίου 1730, καί τήν αντικατάσταση του σουλτάνου Άχμέτ Γ΄ από τόν γιό του Μουσταφά Β΄, πού ανέβηκε στόν θρόνο ως Μαχμούτ Α΄²².

Οί λεπτομέρειες τής επανάστασης, ή αποτύπωση συμπεριφορών καί νοοτροπιών, ή περιγραφή καί ή ψυχολογική ανάλυση τών γενιτσαρών, άπασχολούν τόν Εμο σέ όλες τίς επόμενες τής άφιξής του αναφορές. Εΐναι τόσο μεγάλη ή έκπληξη του γιά όσα συνέβησαν τότε στήν Κωνσταντινούπολη πού τόν ανάγκασαν νά επικεντρώσει τήν προσοχή του στά γεγονότα καί έπεσκίασαν τίς σκέψεις γιά τήν κατάσταση πού παραλάμβανε στό βαϊλάτο μετά από τόν θάνατο του προκατόχου του Daniel Dollfin²³.

Ή ανάρρηση στόν θρόνο ενός νέου σουλτάνου ύποχρέωσε τή Γερουσία νά εκλέξει έναν πρέσβη πού θά παρέδιδε στόν σουλτάνο Μαχμούτ τά διαπιστευτήρια τής βενετικής Δημοκρατίας. Στή θέση εκλέχτηκε, τόν Άπρίλιο του 1732, ό βάλου Εμο μέ τόν τίτλο «ambasciatore straordinario», εγκαινιάζοντας έτσι μία νέα τακτική τής Βενετίας μέ τήν ανάθεση του αξιώματος σέ πρόσωπα πού ύπηρετούσαν στή θέση του βάλου Κωνσταντινούπολης²⁴.

Mary Lucille Shay, *The Ottoman Empire*, ό.π., σ. 14.

²¹ Maria Pia Pedani, «Elenco», ό.π., σ. 48, 49.

²² Γιά τήν επανάσταση του Άλη (Χαλιλ) Πατρόνα, βλ. G. Diedo, *Storia della Repubblica di Venezia*, ό.π., σ. 234.- St. Shaw, *History of the Ottoman Empire and modern Turkey*, v. I: *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge 1976, σ. 239-240. Επίσης Α. Γουιτκρόιφτ, *Οί Όθωμανοί*, ό.π., σ. 129-130.- G. Goodwin, *Οί Γενίτσαροι*, μετ. Τρισεύγενη Παπαϊωάννου, Αθήνα 1997, σ. 245-248.- Caroline Finkel, *Όθωμανική αυτοκρατορία 1300-1923*, μετ. Μιχ. Δελέγκος, Αθήνα 2007, σ. 447-452.- Karen Barkey, *Αυτοκρατορίες καί διαφορετικότητα*, ό.π., σ. 242-247.

²³ Ό Dollfin είχε πεθάνει τόν Σεπτέμβριο του 1729 καί στή θέση του ύπηρετήσε έως τήν άφιξη του Εμο ό γραμματέας Orazio Bartollini. Βλ. καί T. Bertelè, *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie*, Bologna 1932, σ. 270-271. Γιά τόν Daniele III Dollfin, βλ. τό λήμμα του G. Benzoni, *Dizionario Biografico degli Italiani*, τ. 40 (1991), σ. 473-479 καί Andr. Zannini, «Economic and social aspects», ό.π., σ. 121-122.

²⁴ T. Bertelè, *Il palazzo degli ambasciatori*, ό.π., σ. 271, 274.- Maria Pia Pedani, *Venezia. Porta d'Oriente*, ό.π., σ. 81.

Ὁ Εμο ἀντιπροσώπευε στήν Κωνσταντινούπολη τή Δημοκρατία τοῦ Ἀδρία σέ μία περίοδο ἡρεμῆ, χωρίς κινδύνους καί ἐπιβουλές, ἐφόσον ἡ σύγκρουση Βενετῶν καί Ὁθωμανῶν εἶχε τερματιστεῖ μέ τή συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς. Ὡστόσο, οἱ ὅροι τῆς ἀνωτέρω συνθήκης ἐμελλε νά ἀποτελέσουν θέμα προβληματισμοῦ γιά τόν βάιλο ἐφόσον ἀνέκυψε ζήτημα μέ τήν ἀνανέωση ἢ καλύτερα τήν ἐπικύρωση τῆς συνθήκης ἀνάμεσα στή Δημοκρατία τῆς Βενετίας καί τήν Ὁθωμανική Αὐτοκρατορία.

Ἡ ἀλλαγὴ στὸν θρόνο τοῦ σουλτάνου δημιούργησε στήν Πύλη ἀμφιβολίες καί ἐρωτήματα σχετικά μέ τήν ἰσχὺ καί τή διάρκεια τῆς συναφθείσης εἰρήνης τοῦ Πασσάροβιτς. Ἡ διχογνωμία προσέκυπτε μέ ἀφορμὴ τῆς διαφορετικῆς ἐρμηνείας πού ἔδιναν οἱ δύο πλευρὲς στοῖς εἰκοστὸ πέμπτο ἄρθρο τῆς συνθήκης, τὸ ὁποῖο ὅριζε ὅτι «τό χρονικὸ ὄριο τῆς ἰσχύος τῆς Εἰρήνης μεταξὺ τοῦ Γαληνότατου καί Ἰσχυρότατου Αὐτοκράτορα τῶν Μουσουλμάνων καί τῆς Δημοκρατίας τῆς Βενετίας καλύπτει ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ὑπαρξῆς τῆς Αὐτοκρατορίας του»²⁵. Οἱ Ὁθωμανοί, διὰ στόματος τοῦ δραγομάνου Γκίκα²⁶ καί ἐξ ὀνόματος τοῦ ρεῖς ἐφέντη (reis effendi)²⁷ ὑποστήριζαν ὅτι ἡ εἰρήνη εἶχε λήξει μέ τὸν θάνατο τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ, στή βασιλεία τοῦ ὁποίου εἶχε συναφθεῖ, ἐνῶ ὁ δραγομάνος Massellini, δικαιολογώντας τὴν ἐρμηνεία, σχολίαζε ὅτι ὅπου στοῖς ἰταλικὸ κείμενο ὑπῆρχε ἡ ἔκφραση «imperio» στοῖς τουρκικὸ ἰδίωμα σήμαινε «dominio, o sia comando o regenza» καί ἐφόσον ὁ σουλτάνος πού εἶχε ὑπογράψει τὴν εἰρήνη εἶχε ἐκπέσει ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ εἶχε πάψει καί ἡ ἰσχὺς ἐκείνης. Ἀντίθετα ἡ Γερουσία διὰ τοῦ διπλωματικοῦ τῆς ἀντιπροσώπου, τοῦ βάλου, ὑποστήριζε ὅτι οὐδέποτε ἡ Βενετία θά μπορούσε νά διανοηθεῖ ὅτι ἡ εἰρήνη εἶχε ἡμερομηνία λήξης, ἀλλὰ ὅταν προσέκρουσε στίς ἐμμονές τῆς Πύλης ἀναγκάστηκε νά ζητήσει ἐκ νέου εἰρήνη σταθερὴ καί διαρκή. Στίς ἐκφράσεις τοῦ δραγομάνου γιά νέα καί διαρκὴ εἰρήνη ὁ βάιλος, πάντα σέ θέση ἐπιφυ-

²⁵ Ἀπόδοση στὰ ἑλληνικά σέ Διον. Χατζόπουλος, *Ὁ τελευταῖος βενετο-ὀθωμανικὸς πόλεμος*, ὅ.π., σ. 480. Ἡ συνθήκη πού ὑπογράφηκε στοῖς Πασσάροβιτς εἶχε ἰσχὺ ὅσο ὁ σουλτάνος ἔμενε στὸν θρόνο. Οἱ Ὁθωμανοί ὅμως εἶχαν ἤδη συμφωνήσει τὸ 1720, ὅταν ἀνανέωσαν τὴ συνθήκη μέ τὴν αὐτοκρατορία τῆς Ρωσίας, ὅτι ἐπρόκειτο γιά εἰρήνη διαρκή ἕως ὅτου θά ὑπῆρχε ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Βλ. Maria Pia Pedani Fabris, *La dimora della pace. Considerazioni sulle capitolazioni tra i paesi islamici e l' Europa*, Venezia 1996 [Quaderni di Studi Arabi. Studi e testi, 2], σ. 40-41.

²⁶ Ὁ δραγομάνος Γκίκας ἦταν ἀδελφός τοῦ πρίγκιπα τῆς Μολδαβίας (Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 74v). Γιά τὸ ἀξίωμα τοῦ δραγομάνου, διερμηνεῖα βλ. Maria Pia Pedani, *Venezia, Porta d' Oriente*, ὅ.π., σ. 161-164.

²⁷ Γιά τὸν γραφέα Ἀχμέτ ρεσμί ἐφέντη, βλ. D. Quataert, *Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Οἱ τελευταῖοι αἰῶνες, 1700-1922*, μετ. Μαρ. Σαρηγιάννης 2006, σ. 135.

λακής, άντέτεινε ότι ή πατρίδα του ζητούσε επικύρωση καί όχι ανανέωση²⁸.

Ο νέος σουλτάνος πού είχε άνοικτό μέτωπο μέ τούς Πέρσες, επιθυμούσε τή διατήρηση τής ειρήνης μέ τούς άρχηγούς τών χριστιανικών κρατών παρόλο πού εκείνοι επιθυμούσαν πόλεμο, κατά τήν άποψη του Giacomo Diedo, σύγχρονου του Emo, πού συνέγραψε τήν ιστορία τής Βενετίας²⁹. Οί διαπραγματεύσεις μέ τόν δραγομένο γίνονταν σέ κλίμα φιλίας καί εκτίμησης, χωρίς ιδιοτέλεια καί άπαιτηση συγκεκριμένων δώρων³⁰, τά όποια παρόλα αυτά έπρεπε βέβαια νά δοθοϋν, τουλάχιστον στον μέγα βεζίρη καί στον ρεΐς έφέντη πού μοχθοϋσαν γιά τό θέμα καθώς καί στον σουλτάνο, τήν ήμέρα πού εκείνος θά ένεχειρίζε τά νέα κεφάλαια τής ειρήνης. Σύμφωνα μάλιστα μέ τά λόγια του δραγομένου Γκίκα, πού τόσο εκτιμούσε ό Emo, ήταν ή πρώτη φορά πού ή Πύλη προέβαινε σέ μιά πανηγυρική ανανέωση ειρήνης γιά τήν όποία δέν είχε άπαιτήσει μιά μεγάλη άμοιβή, όπως -έννοκα τόν βεβαίωνα- είχε συμβεί μέ τή Μοσχοβία καί τή Γαλλία.

Ο βάλος ενημέρωνε τακτικά τή Γερουσία γιά τήν πορεία τών συζητήσεων σχετικά μέ τήν ειρήνη από τίς άρχές του Απριλίου έως καί τό τέλος του Μαΐου μέ μακροσκελείς, λεπτομερείς καί αναλυτικές αναφορές (άρ. 163-169)³¹. Μέ όλες τίς άπαραίτητες προφυλάξεις, αλλάζοντας ακόμα καί τόν δρόμο τών συνηθισμένων αποστολών καί επιλέγοντας τή διαδρομή Κέρκυρα-Ότραντο, αντί τής συνηθισμένης μέσω Callaro ή Βιέννης, έπέδωκε τήν ασφαλή επικοινωνία μέ τή Βενετία³².

Μετά από άλλεπάλληλες επισκέψεις του δραγομένου Γκίκα στό βαϊλάτο καί συζητήσεις-ένστάσεις από τόν ρεΐς έφέντη γιά τόν αριθμό τών άρθρων μέ τή σύμπτυξη κάποιων πού ήδη είχαν λήξει, τελικά ή Πύλη, γιά νά μήν θιγεί τό γόητρό της, συγκατένευσε σέ μιά επικύρωση τών ίδιων κεφαλαίων τής συνθήκης του Πασσάροβιτς, λύση πού εξυπηρετούσε καί τόν

²⁸ Χειρόγραφο EBE 1647, φ. 229v (che ratificata non rinovata dimandavano la pace con la Porta in nome della mia patria).

²⁹ G. Diedo, *Storia della Repubblica di Venezia*, ό.π., σ. 237, 251. Νύξεις γιά τόν πόλεμο μέ τήν Περσία βλ. σέ Karen Barkey, *Αυτοκρατορίες καί διαφορετικότητα*, ό.π., σ. 226, 232.

³⁰ Η επίσκεψη του βάλου στον σουλτάνο καί στους άλλους όθωμανούς αξιωματούχους συνοδεύτηκε μέ τήν προσφορά δώρων. Στα δώρα περιλαμβάνονταν γυάλινοι φανοί, χρυσοκέντητα ύφάσματα γιά τόν σουλτάνο, δαμασκηνά γιά τούς αξιωματούχους, κερι, άρώματα καί τριαντάφυλλα καθώς καί ποτά. Ένδεικτικά βλ. Χειρόγραφο EBE 1647, φ. 97v, 202r, 220v. Γιά τό θέμα τών δώρων, βλ. Mary Lucille Shay, *The Ottoman Empire*, ό.π., σ. 45-56. Andr. Zannini, «Economic and social aspects», ό.π., σ. 129.

³¹ Χειρόγραφο EBE 1647, φ. 224r-236v.

³² Γιά τίς συνηθείς ταχυδρομικές διαδρομές, βλ. Γ. Πλουμίδης, «Η μεταφορά τής ειδήσης στό Λεβάντε (16ος-18ος αι.), *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 12 (2009-10), 525-534.

βάλιο καθώς δέν δημιουργούσε προβλήματα καί μέ τούς Άψβούργους³³.

Ο βάιλος πέτυχε όντως μέ μεγάλο άγώνα καί μέ κόπο, καθώς ή κατάσταση τής υγείας του ήταν πολύ άσχημη εκείνη τήν εποχή, νά πάρει στά χέρια του, στίς 20 Μαΐου τοῦ 1733, τήν επικύρωση μιᾶς «ιερῆς καί διαρκοῦς φιλίας» (*di sacra perpetua amicizia*) τής πατρίδας του μέ τόν Gran Signore³⁴. Η επιτυχία αὐτή ἐμφανίζεται φυσικά στίς ἀναφορές ὡς προσωπική τοῦ βάλιου, ὀφειλόταν ὅμως στήν ἀλλαγὴ τής πολιτικο-στρατιωτικῆς κατάστασης, στή νέα συμπεριφορά τής ὀθωμανικῆς ἐλίτ ἀπέναντι στοὺς δυτικούς καθώς καί στά βενετικά δουκάτα, ὅπως εὐστοχα ἔχει γραφεῖ³⁵.

Γενικά οἱ ἀναφορές τοῦ Emo, ὅπως καί τῶν ἄλλων συναδέλφων του, μᾶς δίνουν μέ ἐκπληκτικές λεπτομέρειες τήν εἰκόνα τής Κωνσταντινούπολης καί τήν εἰκόνα τῶν Ὀθωμανῶν στά χρόνια τής θητείας του. Τό 1944 ἡ ἀμερικανίδα Mary Lucille Shay, στηριγμένη στό ὑλικό τῶν ἀναφορῶν τῶν Giovanni καί Angelo Emo πού εἶχε ἐντοπίσει στά νεωστί τότε (1923) ἀποκτηθέντα ἀπό τό πανεπιστήμιο τοῦ Illinois χειρόγραφα τῆς συλλογῆς Karl W. Hiersemann ἀπό τή Λειψία τῆς Γερμανίας, παρουσίασε τήν εἰκόνα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας τῆ χρονικῆς περιόδου 1720-1734³⁶. Η Shay παρουσίασε πολύ ἐνδιαφέροντα θέματα, ὅπως τήν ἐπανάσταση τοῦ 1730, τή θητεία τοῦ βεζίρη Damad Ibrahim, τίς κοινωνικές συνθήκες τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τίς σχέσεις της μέ τή Δημοκρατία τῆς Βενετίας, τό τυπικό τῆς ἀφίξης καί τῆς ἀκρόασης τοῦ βάλιου, τήν παρουσίαση τῶν δώρων, τό βενετικό ἐμπόριο καί τό τουρκικό ναυτικό, τίς ἐπιθέσεις τῶν κουρσάρων, τήν ἀπελευθέρωση βενετῶν αἰχμαλώτων καί τέλος τή ρωσο-τουρκική στάση ἀπέναντι στήν Περσία πού καθόρισε τήν πολιτική τῆς Πύλης.

Παρακάμπτοντας ἔτσι τά ἀνωτέρω θέματα, πού ἔχουν ἤδη παρουσιαστεῖ καί σχολιαστεῖ, θά θέλαμε νά ἐπισημάνουμε ὅτι οἱ ἀναφορές τοῦ Emo παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί γιά τή μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, καθώς ἀποτελοῦν μία ἀρκετά ἐνδιαφέρουσα πηγή γιά τήν εποχή μετά τήν εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς, τήν τελευταία ἀνάμεσα στοὺς Βενετούς καί Ὀθωμανούς ἀντιπάλους. Παρότι τά προβλήματα μέ τούς πληθυσμούς στή δυτική Ἑλλάδα, μετά τήν ἐνσωμάτωση τῶν νέων περιοχῶν, εἶναι

³³ G. Diedo, *Storia della Repubblica di Venezia*, ὅ.π., σ. 250-251.

³⁴ Χειρόγραφο FBE 1647, φ. 235v. Τό κείμενο τῆς συνθήκης δόθηκε στόν βάλιο ἀπό τόν μεγάλο βεζῖρη τυλιγμένο σέ ἀσημί ὕφασμα, ἐνῶ στόν ὀθωμανό ἀξιωματοῦχο παραδόθηκε τό κείμενο στά ἰταλικά καί ὑπογεγραμμένο ἀπό τόν βάλιο μέσα σέ χρυσή θήκη.

³⁵ Maria Pia Pedani Fabris, *La dimora della pace*, ὅ.π., σ. 40.

³⁶ Mary Lucille Shay, *The Ottoman Empire*, ὅ.π.

γνωστά συνήθως μέσα από τις αναφορές των βενετών απεσταλμένων στις κτήσεις του Ιονίου και ειδικά εκείνων που υπηρέτησαν με την ιδιότητα του γενικού προβλεπτή θαλάσσης³⁷, ο λόγος του βάλιου για τα ίδια θέματα είναι μία πρόσθετη φωνή. Η αλλαγή του καθεστώτος των συνόρων στη δυτική Ελλάδα με την ένταξη των περιοχών της Λευκάδας, της Βόνιτσας και της Πρέβεζας στη Δημοκρατία της Βενετίας έδινε αφορμή για έριδες και συγκρούσεις στους ντόπιους πληθυσμούς³⁸. Ο πασάς της Ναυπάκτου Gianun Kozza (Gianuncioza) δέν έχανε ευκαιρία για νά εκστομίζει κατηγορίες κατά των Βενετών. Άλλες φορές αφορμώμενος από πραγματικά περιστατικά, όπως στην περίπτωση των άρματωλών Τρουμπούκη και Κατσούλη (Trumbucchi e Cazzuli), που εύρισκαν άσυλο στους Άννινους της Κεφαλονιάς ή στον Κονεμένο (Κοντογιώργο), κοντά στα σύνορα της Πρέβεζας³⁹, είτε πάλι ξεκινώντας από φήμες για ταραχές στο Ξηρόμερο, εξαιτίας της συμπεριφοράς των Βενετών στις πλησιόχωρες περιοχές της Λευκάδας και της Βόνιτσας⁴⁰. Ο πασάς της Ναυπάκτου καταφερόταν συχνά και κατά του βενετού πρόξενου στην ίδια πόλη (Γεωργίου) Κουμάνου. Ο πρόξενος ένημέρωνε για τις προσβλητικές ενέργειες του όθωμανού διοικητή τόν έκτακτο προβλεπτή της Λευκάδας αλλά και τόν βάλιο⁴¹. Ο τελευταίος ένημερω-

³⁷ Για τις αναφορές των γενικών προβλεπτών θαλάσσης που υπηρέτησαν στό Ιόνιο, βλ. Archivio di Stato di Venezia, Senato. Dispacci. Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche.

³⁸ Συνεχώς ήταν για παράδειγμα σέ όλον τόν 18ο αιώνα οι προστριβές ανάμεσα σέ Όθωμανούς και Βενετούς για τό καθεστώς της κυριαρχίας στην περιοχή του Λιμβρακικού κόλπου. βλ. Έλ. Βέτσιος, *Η διπλωματική και οικονομική παρουσία των Βενετών στην περιοχή της Άρτας κατά τόν 18ο αιώνα*, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 109-111.

³⁹ Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 106r-v (αναφορά άρ. 83, μέ ήμερομηνία 9 Οκτωβρίου 1731). Ο Τρουμπούκης (Trabuchi) συνελήφθη άργότερα στό νησί της Ιθάκης και παραδόθηκε από τόν έκτακτο προβλεπτή της Λευκάδας στους Τούρκους (δ.π., φ. 145v, 150r).

⁴⁰ Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 159r (αναφορά άρ. 120, μέ ήμερομηνία 15 Μαΐου 1732).

⁴¹ Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 174r-v (αναφορά άρ. 129, μέ ήμερομηνία 30 Ιουνίου 1732). Στο κείμενο αναφέρεται ως «console veneto Cumano in Lepanto». Πρόκειται για τόν Γεώργιο Κουμάνο, ό όποιος εκλέχτηκε για πρώτη φορά ως πρόξενος στην Άρτα τό 1720, στην όποια μεταφερόταν ή έδρα του προξενείου που υπήρχε στη Ναύπακτο από τό 1702. Ο Κουμάνος από τις άρχές του 1733 και μέ τή σύμφωνη γνώμη του Angelo Emo εκλέχτηκε στό διευρυμένο προξενείο Ναυπάκτου-Πάτρας, μέ έδρα τή Ναύπακτο και υποπροξενεία σέ Άρτα, Μεσολόγγι και Πάτρα. Σέ έπιτροπικό γράμμα που συντάχθηκε στό προξενείο της Ναυπάκτου, στις 4 Ιουνίου 1737, ό Κουμάνος υπογράφει ως «Noi Giorgio Cumano per la Serenissima Repubblica di Venetia console di Lepanto et Arta con la soprintendenza di Patrasso» (Γ'ΑΚ, Αρχεία Νομού Κέρκυρας, Συμβολαιογραφικά, φάκ. Κ. 149, βιβλίο 63, φ. 11v). Για τήν προσωπικότητα και τήν οικογένεια του Κουμάνου, τήν ίδρυση, μετάθεση ή σύμπτυξη τών βενετικών προξενείων και ειδικά μετά τή συνθήκη του Πασσάρωβιτς, βλ.

νόταν όμοίως από τόν πρόξενο τής Πάτρας γιά τή βίαιη μεταχείριση πού υπέμειναν οί έμποροι βενετοί υπήκοοι από τά νησιά του Ίονίου όταν προσέγγιζαν τίς άκτές τής Πελοποννήσου. Άλυσσοδεμένοι οδηγούνταν στή φυλακή γιά νά καταβάλουν τό χαράτσι, παρά τά όσα είχαν συμφωνηθεΐ μέ τό δέκατο τρίτο άρθρο τής τελευταίας συνθήκης ειρήνης⁴². Ό βάιλος προκάλεσε μέ τίς ενέργειές του τήν έκδοση ενός φερμανιού από τούς Όθωμανούς, τό όποιο παρείχε έλευθερία στό έμπόριο. Τήν ίδια όμως περίοδο έφταναν μαζικά στήν Κωνσταντινούπολη τά παράπονα καί από έμπόρους άλλων εθνοτήτων εξαιτίας ενός διατάγματος πού ύποχρέωνε σέ έλεγχο τά καράβια πού έφταναν στόν κόλπο τής Ναυπάκτου⁴³.

Η έπίλυση αυτών των προβλημάτων ενέπλεκε λοιπόν έκτός από τόν γενικό προβλεπτή θαλάσσης καί τόν βάιλο, ό όποιος αναλάμβανε τό δύσκολο έργο του συμφιλιωτή, του ειρηνοποιού, του προσώπου πού έπρεπε νά υποστηρίξει τό είδωλο τής Βενετίας στά μάτια του μεγάλου βεζίρη καί νά κατευνάσει τόν θυμό του από τίς καταγγελίες πού έφταναν γιά τή συμπεριφορά των Βενετών στους όθωμανούς υπηκόους είτε γιά τήν παροχή ασύλου σέ όθωμανούς κακοποιούς. Ό Εμπο συνεργάστηκε πολύ καλά γιά τόν σκοπό αυτόν μέ τόν ρεΐς έφέντη καί κατόρθωσε νά ανασκευάσει τίς κατηγορίες πού έφταναν στήν Πύλη από τόν Gianun Kozza, πασά τής Ναυπάκτου, από τίς δολιότητες του όποιου ήρέμησε μόλις τό 1733, όταν ό τελευταίος έφυγε γιά τήν Κρήτη καί στή θέση του όρίστηκε ό Άλή πασάς, γιά τόν όποιο ό Εμπο έκφραζόταν θετικά, έπειδή τόν θεωρούσε υπέρμαχο τής ειρήνης στά σύνορα⁴⁴.

Χριστίνα Παπακώστα, «Οί έμπορικοί πρόξενοι στή Δυτική Στερεά καί Ήπειρο. Τό βενετικό προξενείο τής Άρτας (1720-1797)», *Θησαυρίσματα* 32 (2002), 259-268. Επίσης Έλ. Βέτσιος, *Γεώργιος Κουμάνος. Ό πρώτος βενετός πρόξενος στήν Άρτα τό 1720. Δικαιοδοσία-καθήκοντα (μέ βάση τά βενετικά άρχεία)*, Άρτα 2001.

⁴² Στο δέκατο τρίτο άρθρο τής συνθήκης, τό όποιο επικαλούνταν ό βενετός πρόξενος, προβλεπόταν ότι «από αυτούς πού πηγαиноέρχονται γιά έμπορικούς λόγους από τή Βενετία, παντρεμένοι ή ανύπαντροι, εφόσον δέν εγκαθίστανται στα εδάφη του Μεγάλου Κυρίου αλλά επιστρέφουν στή Βενετία, από αυτούς δέν θά εισπραχθεΐ χαράτζι» (Διον. Χατζόπουλος, *Ό τελευταίος βενετο-όθωμανικός πόλεμος*, ό.π., σ. 464).

⁴³ Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 104v (αναφορά αρ. 82, μέ ήμερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1731). Γιά τό προξενείο στήν Πάτρα, βλ. Έλ. Βέτσιος, «Τό προξενείο τής Βενετίας στήν Πάτρα κατά τή διάρκεια του 18ου αι.: Δικαιοδοσία-έσοδα-έξοδα», *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, 29-31 Μαΐου 2009, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 95-112. Γιά τήν πληρωμή του χαρατσιοΰ από τούς βενετούς υπηκόους στους Όθωμανούς, βλ. Έλ. Βέτσιος, *Η διπλωματική καί οικονομική παρουσία*, ό.π., σ. 128-129, 188-200.

⁴⁴ Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 232r-v. Χαρακτηριστικά είναι όσα γράφει ό βάιλος γιά τόν χαρακτήρα του Άλή πασά καί γιά τόν τρόπο μέ τόν όποιο τόν προσέγγισε «Intanto al passa-

Από τίς άλλες ειδήσεις, πού δίνουν τά κείμενα τῶν ἀναφορῶν, σταχυολογούμε ἐκεῖνες γιά τήν ἀπελευθέρωση ἑνός Ζακυνθινοῦ αἰχμαλώτου τό 1730, τή φιλεύσπλαχνη συμπεριφορά ἀπέναντι σέ ἕναν ἄλλο πρώην βενετό ὑπῆκοο, ἐπί σαρανταοκτώ χρόνια αἰχμαλώτο, ἀπό τή Σπιναλόγγα, τήν ἀπελευθέρωση Κερκυραίων τό 1732 μέ ἐντολή τοῦ πασᾶ Ὀσμάν⁴⁵, τή δράση στή Σμύρνη ὡς προξένου τῆς Βενετίας ἑνός Cortazzi⁴⁶, τόν ἐγκλεισμό στό φρούριο τῆς Γκιουμουλτζίνα (σημερινή Κομοτηνή) τοῦ Γάλλου κόμη Κλώντ Ἀλεξάντρ ντε Μπονεβάλ (Boneval), ὁ ὁποῖος εἶχε μεταστραφεῖ στό Ἰσλάμ⁴⁷, καί γιά τήν τύχη τῆς πλούσιας καί εὐγενοῦς οἰκογένειας Testabusa

laggio di Lepanto fu destinato in suo luogo Ali Passà di due code, uomo per quanto mi apparve di spiriti moderati, ed amante della quiete al confine. Prima che ci si partisse ho procurato di ben imprimerlo delle pubbliche rette intenzioni, e spero che le tre vesti, unde parvermi di confermarlo nella sua buona disposizione, grazia abbino conciliata agl' ufficii» (ὁ.π., φ. 232ν, ἀναφορά ἀρ. 167, μέ ἡμερομηνία 23 Μαΐου 1733). Βλ. καί G. Diedo, *Storia della Repubblica di Venezia*, ὁ.π., σ. 240-241, 246.

⁴⁵ Χειρόγραφο EBE 1647, φ. 27ν, 66r, 152r. Γιά ἀπελευθερώσεις σκλάβων, βλ. Mary Lucille Shay, *The Ottoman Empire*, ὁ.π.-Er. Dursteler, «The Bailo in Constantinople», ὁ.π., σ. 7-8. Γιά τήν παρουσία σκλάβων στήν Κωνσταντινούπολη, βλ. Φανή Μαυροειδή, *Ὁ Ἑλληνισμός στό Γαλατά*, ὁ.π., σ. 60-64 (γιά τόν 16ο αἰώνα).-Er. Dursteler, *Venetians in Constantinople. Nation. Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, σ. 72-77.

⁴⁶ Χειρόγραφο EBE 1647, φ. 351r καί 355r. Πρόκειται γιά τόν Φραγκίσκο Χορτάτση, ὁ ὁποῖος εἶχε διοριστεῖ πρόξενος τῆς Βενετίας στή Σμύρνη τό 1719 ἀπό τόν βάλιο τῆς Κωνσταντινούπολης καί διατήρησε τό ἀξίωμα ἕως τό 1750 περίπου. Βλ. Μ. Μανούσκακας, «Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς κρητικῆς οἰκογενείας Χορτάτση», *Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 26 (1956), 244, 263-264. Ὁ ἴδιος, «Τά ἐγγραφα τῶν Χορτάτσηδων τῆς Σμύρνης (Συλλογή Whittall)», *Μικρασιατικά Χρονικά* 10(1963), 23. Γιά τόν Φραγκίσκο Χορτάτση καί τήν οἰκογένειά του τό ἔτος 1742, βλ. Φ. Φάλμπος, *Μάρκου Ἀντωνίου Κατσαῖτη. Ἀπό ταξίδια στή Σμύρνη 1740 καί 1742*, Εἰσαγωγή. Κείμενο. Μετάφραση-Σχόλια. Πίνακες, Ἀθήναι 1972, σ. 57-87 passim. Γιά τή θέση τοῦ βενετοῦ πρόξενου στή Σμύρνη, βλ. Er. Dursteler, «The Bailo in Constantinople», ὁ.π., σ. 24 σημ. 18 ὅπου καί ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία.

⁴⁷ Χειρόγραφο EBE 1647, φ. 20r, 105r, 116r (in piccolo luogo detto Giamorzina, di uscire dal miserabile esiglio di Giurmonzina, dove si vede confinato). Ὁ Μπονεβάλ ἦταν μία πολύ δραστήρια καί ἀμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Ὡς στρατιωτικός, ὑπηρετήσε πολλούς Εὐρωπαίους βασιλεῖς καί πρίγκιπες καί πολέμησε στό πλευρό τοῦ πρίγκιπα τῆς Σαβοῦας Εὐγένιου. Ἀργότερα ὁμως ἔχασε τήν ὑποστήριξή τους, ἀσπάστηκε τό Ἰσλάμ καί ὡς Μεχμέτ μπέης ὑπηρετήσε τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία (Caroline Finkel, *Ὁθωμανική αὐτοκρατορία*, ὁ.π., σ. 465-466). Ὁ βάλιος Angelo Emo δίνει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τή βιοτή τοῦ Μπονεβάλ στήν ὀθωμανική Γκιουμουλτζίνα. Στή διάρκεια τῆς παραμονῆς του ἐκεῖ ἐπιδόθηκε στή μελέτη καί ἐκμάθηση τῆς τουρκικῆς γλώσσας ἐνῶ ἀνακάλυψε στά περίχωρα ἕνα μεταλλεῖο ὀρυκτοῦ ἄνθρακα, τό ὁποῖο ἐνδιέφερε, κατά τόν βάλιο, περισ-

ή Testabusco, ή όποία μετά τήν πτώση τής Κρήτης κατέφυγε στήν Πελοπόννησο καί σκόρπισε ξανά, μετά τήν κατάληψη τής τελευταίας από τούς Τούρκους, στήν Περσία καί στή Ζάκυνθο⁴⁸.

Άξια μνείας εἶναι ή λεπτομερής ἀναφορά (άρ. 238, μέ ήμερομηνία 9 Οκτωβρίου 1734) τοῦ βάλιου γιά ἕνα γεγονός πού τάραξε τήν ήρεμία τούς τελευταίους μήνες τής θητείας του. Πρόκειται γιά μία πειρατεία μέ κουρσάρους ἀπό τήν Ἰσπανία καί τό Λιβόρνο καί μέ θύματα ἐμπόρους ἀπό τή Ζαγορά, ὀθωμανούς ὑπηκόους, οἱ όποιοι ὥστόσο εἶχαν φορτώσει τό ἐμπορεῦμά τους σέ καράβι μέ βενετσιάνικη σημαία, πού κατευθυνόταν πρὸς τήν Κωνσταντινούπολη. Ἡ πειρατεία ἔγινε στόν κόλπο τής Κασσάνδρας, περιοχή ἀρμοδιότητας τοῦ πρόξενου τής Θεσσαλονίκης, καί τό καράβι ἀνῆκε στόν καπετάνιο Ἀντώνιο Κωστόπουλο, βενετό ὑπῆκοο ἀπό τή Ζάκυνθο⁴⁹. Τό γεγονός ἔγινε ἀφορμή ἀναστοχασμοῦ τῶν προβλημάτων πού προέκυπταν μέ τήν παραχώρηση τής ἄδειας ναυσιπλοΐας σέ βενετούς ὑπηκόους τῶν νησιῶν, πού ἀδιαφοροῦσαν ὥστόσο γιά τήν προέλευση τῶν ἐπιβαινόντων καί τῶν ἐμπορευμάτων. Τήν ἴδια ἐποχή, ἕνα ἄλλο ἐπεισόδιο, μέ πλοῖο πού ἔφερε τή σημαία τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἐξελίχθηκε στά Χανιά

σότερο τούς Ἀγγλους παρά τούς ντόπιους (Χειρόγραφο ΕΒΕ, φ. 126v). Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1733, ὁ «fu general Bonneval in oggi Acmei Bei», μέ ἐντολή τοῦ μεγάλου βεζίρη, ἐγκατέλειψε τήν «ἄχαρη» Γκιουμουλτζίνα («provero luogo di Giomorgina») καί πῆγε στήν πρωτεύουσα, τήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἀπό τήν τρίτη ήμέρα τής ἀφίξης του εἶχε συναντήσεις, κοινά γεύματα καί συζητήσεις μέ ἀνώτερους ὀθωμανούς διοικητές (δ.π., φ. 138r). Μέ τήν εὐνοια τοῦ μεγάλου βεζίρη Τοπάλ Ὁσμάν πασᾶ ἐπανασυγκρότησε τό σῶμα τῶν βομβαρδιέρων (δ.π., φ. 141v). Γιά τόν βάλιο ὁ γάλλος ἀποστάτης ἦταν ἐντούτοις «ἀπελπισμένος καί ἀνεπιθύμητος σέ ὅλα τά ἔθνη» (δ.π., φ. 146r). Ἡ πτώση τοῦ Ὁσμάν πασᾶ σηματοδότησε καί τή δική του τύχη (δ.π., φ. 149v). Ὅντως, ἐνῶ τό 1734, στά χρόνια τοῦ μεγάλου βεζίρη Χεκίμογλου Ἀλῆ πασᾶ, ἀνοίξε σχολή γεωμετρίας στό Σκούταρι, ἀργότερα ή διαφωνία του μέ τόν νέο βεζίρη καί τά προβλήματα μέ τούς γενίτσαρους τόν ὀδήγησαν ἐξόριστο στήν Κασταμονή τοῦ Πόντου (βλ. St. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, δ.π., σ. 241-242, καί G. Goodwin, *Οἱ Γενίτσαροι*, δ.π., σ. 252).

⁴⁸ Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 82r, 152r-v (ἀναφορές ἀρ. 66 καί 114, μέ ήμερομηνία 2 Ἰουλίου 1731 καί 5 Ἀπριλίου 1732). Ὁ πατέρας συνελήφθη αἰχμάλωτος καί πέθανε στήν Κωνσταντινούπολη, ἕνας γιός γιατρός ὑπηρετήσε τούς πασάδες Ἀσάν καί Ἀχμέτ τής Βαβυλωνίας ἐνῶ ἕνας ἄλλος ἀδελφός, ὁ Μάρκος, μέ τήν οἰκογένειά του κατέφυγε στή Ζάκυνθο. Ἀπό τήν οἰκογένεια Testabusa εἶναι γνωστός ὁ Ἀντώνιος, γιός τοῦ Θωμᾶ, πτυχιούχος τοῦ πανεπιστημίου τής Πάδοβας τό 1745 (Γ. Πλουμίδης, «Ἐξί πανεπιστημιακά διπλώματα Ἑπτανησίων», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 4 (1980-1982), 321).

⁴⁹ Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 348v-350r. Γιά τίς ἀρμοδιότητες τοῦ βάλιου σχετικά μέ τήν προστασία τοῦ βενετικοῦ ἐμπορίου, βλ. Er. Dursteler, «The Bailo in Constantinople», δ.π., σ. 4-5. Γιά τούς ἐμπόρους στήν Κωνσταντινούπολη, βλ. Er. Dursteler, *Venetians in Constantinople*. δ.π., σ. 130-136.

καί ἡ διαπραγματεύσῃ του μέ τόν πρεσβευτή Villanova «μεταφορτώθηκε» στίς ὑποχρεώσεις τοῦ διαδόχου βάλου Contarini (ἀναφορές ἀρ. 238, 240)⁵⁰.

Τέλος, ἄξιες προσοχῆς εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ βενετοῦ διπλωμάτη Emo καί γιά τά μέρη ἀπό ὅπου πέρασε στό ταξίδι του γιά τήν Κωνσταντινούπολη⁵¹. Ἡ κριτική ματιά του γιά τά δημόσια ἔργα πού γίνονταν στή βενετική Κέρκυρα, γιά παράδειγμα, μαρτυροῦν μιά προσωπικότητα, πού μέσα ἀπό τήν ὑπερβολή καί τόν βερμπαλισμό, στέλνει στή Βενετία φωτογραφικές ἀποτυπώσεις ἀπό ὅσα καταγράφουν τά μάτια του καί οἱ ἄλλες αἰσθήσεις του στήν ἀποστολή πού τοῦ ἀνατέθηκε. Στήν Κέρκυρα ἔφτασε στίς 21 Ἰουλίου 1730 καί παρέμεινε τουλάχιστον πέντε ἡμέρες, ὅπως προκύπτει ἀπό τίς ἡμερομηνίες τῶν ἀναφορῶν του⁵². Στό νησί τοῦ ἐπιφυλάχθηκε θερμή ὑποδοχή ἀπό τόν γενικό προβλεπτή θαλάσσης Marc'Antonio Diedo, τόν βάλιο Alberto Dona, τόν προβλεπτή Zaccaria Balbi, τόν λατῖνο ἀρχιεπίσκοπο Mazzoleni, ἀλλά καί ἀπό τόν προβλεπτή τοῦ στόλου Grimani, τόν καπιτάνο τῶν γαλερῶν Boldù, τόν κυβερνήτη τῶν γαλερῶν (πού εἶχε ἐκλεγεῖ κυβερνήτης τῶν καταδίκων) Pasqual Malipiero⁵³. Στήν Κέρκυρα, στήν ὁποία μετά τήν πολιορκία τοῦ 1716, κατά τήν ἐκφραση τοῦ Emo «εἶχε στραφεῖ ἡ προσοχή τῆς Εὐρώπης» (*resa ora mai per i suoi passati pericoli, e per i possibili dell' avvenire oggetto all' attenzioni d'Europa*), γίνονταν διάφορα ὁχρωματικά ἔργα καθὼς καί ὑπόγειες κατασκευές, τά ὁποῖα προκάλεσαν τόν θαυμασμό τοῦ βάλου γιά τό κόστος καί τήν τέχνη τους. Πρόκειται ὄντως γιά τό νέο ὁχρωματικό πρόγραμμα καί τά ἔργα τῆς «υπόγειας πόλης», πού σχεδιάστηκαν ἀπό τόν στρατάρχη Johann Matthias von Schulemburg, τόν ἴδιο πού ἀπέκρουσε τήν τουρκική ἀπειλή τόν Αὐγουστο τοῦ 1716. Τά ἔργα ἐκεῖνα διήρκεσαν ἀπό τό 1717 ἕως τό 1730 περίπου⁵⁴.

⁵⁰ Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 350r, 351v-352r.

⁵¹ Τά ἐπίσημα κείμενα (ἐκθέσεις, ἀναφορές) καθὼς καί τά ταξιδιωτικά κείμενα τῶν βενετῶν διπλωματῶν καί τῶν συνοδῶν τους ὡς πηγὴ πληροφοριῶν γιά τόν βόρειο ἑλλαδικό χῶρο, ἀποτελέσαν πρόσφατα τό θέμα ἀνακοίνωσης σέ ἡμερίδα ἀφιερωμένη στή λατινική παρουσία στόν βόρειο ἑλληνικό χῶρο. Βλ. Παναγιώτα Τζιβάρη, «Ο βόρειος ἑλληνικός χῶρος μέσα ἀπό τὰ κείμενα βενετῶν ἀπεσταλμένων στήν Κωνσταντινούπολη (16ος-18ος αἰ.)», *Περὶ Θράκης* 7 (2014) (ὑπὸ δημοσίευση).

⁵² Χειρόγραφο ΕΒΕ 1647, φ. 6v-9r, ἀναφορές ἀρ. 8-10.

⁵³ Γιά τήν τελετή τῆς ὑποδοχῆς τῶν βάλων στήν Κέρκυρα, βλ. Αἰλίκη Νικηφόρου, *Δημόσιες τελετές στήν Κέρκυρα κατά τήν περίοδο τῆς βενετικῆς κυριαρχίας 14ος-18ος αἰ.*, Ἀθήνα 1999, σ. 226-228. Τό δῶρο τῆς κερκυραϊκῆς Κοινότητος στόν βάλιο Emo τό 1730 ἦταν 48 δοχεῖα λάδι (δ.π., σ. 227 σημ. 237).

⁵⁴ Γιά τὰ ὁχρωματικά ἔργα στοὺς λόφους τοῦ Σωτήρος καί τοῦ Ἀβράμη καθὼς καί στό

Συνοψίζοντας, θεωρούμε ότι οι αναφορές του βάλου Εμο ἄν καί καλύπτουν μικρό χρονικό διάστημα, ὅπως ἄλλωστε ὅλα τὰ ἀντίστοιχα κείμενα τῶν βενετῶν ἀξιωματοῦχων, καί ἐποχή κατά τήν ὁποία δέν συνέβη κάτι πολύ σημαντικό γιά τήν καθ' ἡμᾶς ἱστορία, εἶναι ἐν τούτοις κύρια πηγή γιά νά κατανοήσουμε τή στάση καί τό ὕφος τῆς Βενετίας ἀμέσως μετά τήν ἀπώλεια μεγάλων καί σημαντικῶν κτήσεων στήν ἀνατολική Μεσόγειο, τῆς Βενετίας πού ἐπέμενε ὡστόσο νά ἐμπορεῖται στήν Ἀνατολή καί νά μεσιτεύει στήν Πύλη, διά τοῦ βάλου, γιά κάθε βενετό ὑπήκοο. Ἐπιλέον, βοηθοῦν στή θέαση τοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς καί στήν ἀπεικόνιση τοῦ κοσμοπολίτικου περιβάλλοντος τῆς Κωνσταντινούπολης, στήν παρακολούθηση τοῦ συγχρωτισμοῦ βενετῶν καί ὀθωμανῶν ὑπηκόων στόν παραδοσιακό ἐλληνικό χῶρο, στή μελέτη τῶν διπλωματικῶν σχέσεων γιά τή διαμόρφωση ἰσορροπιῶν. Ὁ λόγος τοῦ βάλου, γιά τόν σημερινό ἀναγνώστη, εἶναι ὄντως πολύ λεπτομερής, μακροσκελής, σέ πολλά σημεῖα φαντάζει κιόλας φλύαρος. Γιά τή Γερουσία ὅμως ἡ ἀναφορά τοῦ βάλου δέν ἀπέκρυπτε καί δέν ἀποσιωποῦσε τίποτα καί σέ μία ἐποχή πού δέν τήν πρόλαβε ἡ τεχνολογία, ὁ λόγος του μέ τόν δράγομένο ἤ μέ τόν ρεῖς ἐφέντη, ἔτσι ὅπως μεταφέρεται στή Βενετία, μοιάζει σάν ἀπομαγνητοφωνημένο κείμενο, ἐνῶ οἱ εἰκόνες γύρω ἀπό τό σεράι καί τίς γειτονιές τοῦ Πέραν σάν βιντεοσκοπημένα πλάνα.

Οἱ ἀναφορές τοῦ Εμο θά γίνουν σίγουρα πιό διαφωτιστικές ἄν ἀναγνωστοῦν παράλληλα μέ τίς ἐπιστολές μέ τίς ὁποῖες ἐπικοινωνοῦσε μέ τούς ἄλλους ἀξιωματοῦχους στίς κτήσεις τοῦ Κράτους τῆς Θάλασσας⁵⁵ καί εἰδικά μέ τόν γενικό προβλεπτή θαλάσσης στά νησιά τοῦ Ἰονίου⁵⁶, ἀλλά καί

Σάν Ρόκκο, βλ. Ἀφροδίτη Ἀγοροπούλου-Μπιρμπίλη, *Ἡ ἀρχιτεκτονική τῆς πόλεως τῆς Κέρκυρας κατά τήν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας*, Ἀθήναι 1977, σ. 72-75.- Enn. Concina, «Ο Ἅγιος Μάρκος, ἡ ἀκρόπολη, ἡ πόλη», *Κέρκυρα: Ἱστορία, Ἀστική ζωή καί Ἀρχιτεκτονική 14ος-19ος αἰ.*, ἐπιμ. Enn. Concina, Ἀλίκη Νικηφόρου-Testone, Κέρκυρα 1994, σ. 35-36.- Ὁ ἴδιος, «Τό κράτος καί ἡ εἰκόνα: ἡ Κέρκυρα καί ἡ βενετική τέχνη τῶν πανοραμικῶν ὄψεων κατά τό 18ο αἰ.», *Κέρκυρα, μιᾶ μεσογειακή σύνθεση: νησιωτισμός, διασυνδέσεις, ἀνθρώπινα περιβάλλοντα, 16ος-18ος αἰ.*, ἐπιμ. Ἀλίκη Νικηφόρου, Κέρκυρα 1998, σ. 246-248.

⁵⁵ Πρβλ. Giustiniana Migliardi Ο' Riordan Colasanti, «Le isole ionie nel Bailo a Constantinopoli», *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνoῦς Πανιονίου Συνεδρίου, Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, τ. πρῶτος, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 282.

⁵⁶ Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ βάλου μέ τόν γενικό προβλεπτή, ὁ ὁποῖος εἶχε ὡς ἔδρα του τήν Κέρκυρα, σωζόταν στό Ἀρχιεπισκοπικό Κερκύρας στή σειρά Archivio Secreto Generalizio, ἡ τύχη τοῦ ὁποῖου δέν εἶναι γνωστή σήμερα. Βλ. Παναγιώτα Τζιβάρα - Σπ. Καρύδης, *Τό Ἀρχεῖο τῶν Γενικῶν Προβλεπτῶν Θαλάσσης. Ἀναζητώντας τὰ ἴχνη του*, Ἀθήνα

μέ τις επιστολές μελῶν τῆς ἀκολουθίας του (1732-1734), οἱ ὁποῖες ἔχουν διασωθεῖ⁵⁷.

2012, σ. 48-49.

⁵⁷ Βλ. T. Bertelè, *Il palazzo degli ambasciatori*, ὁ.π. σ. 337 σημ. 40.

